

RENOVATIO MEMORIAE

SCHRIJVEN AAN EEN INCLUSIEVE ONTWERPGESCHIEDENIS

MICHEL D'HOE, WIM LOWET, ANNELIES NEVEJANS EN NINA SERULUS

In het najaar van 2020 lanceerde het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) het project Wiki Women Design om vrouwen die hun stempel hebben gedrukt op het ontwerpergoed in België, uit de schaduw van de geschiedenis halen. Heel wat vrouwen droegen bij aan onze ontworpen omgeving, van architectuur en vormgeving tot mode en productdesign. Toch bleven velen buiten het aandachtsveld van onderzoek en collectievorming. Met Wikipedia als instrument bracht Wiki Women Design hierin verandering.

Bewaard erfgoed, historiografie en rolmodellen

Er bestaan nauwelijks historische studies over vrouwelijke ontwerpers die actief waren in België. Dit heeft grotendeels te maken met de ondervertegenwoordiging van vrouwen in archieven en museumcollecties. Enkele cijfers illustreren dit onevenwicht. In de archiefgids *Vormgevingserfgoed in Vlaanderen na 1945*, gepubliceerd door het Vlaams Architectuurinstituut in 2016, merkten de auteurs Ellen Van Impe en Eva Van Regenmortel reeds op dat meer dan 90% van de ontwerpersarchieven die bewaard worden in publieke instellingen, een mannelijke archiefvormer heeft.¹ Niet

enkel in archieven, maar ook in designcollecties valt deze flagrante *gender gap* op. In de collectie van het Design Museum Gent – de grootste designcollectie van Vlaanderen – zijn slechts 606 objecten van de 23 000 (oftewel 2,6%) geregistreerd onder de naam van een vrouwelijke ontwerper (ongeacht nationaliteit).² Onderzoek geeft echter aan dat aan architectuur- en ontwerpscholen vrouwen ruim vertegenwoordigd waren in de richtingen vormgeving, interieurontwerp, mode en toegepaste kunsten. Ook in het domein van de architectuur zijn de cijfers schokkend: in de archiefcollectie van het Vlaams Architectuurinstituut zijn tot op heden slechts 4 van de 200 archieven (2%) gelinkt met vrouwelijke architecten.

Het bewaarde erfgoed heeft een zeer grote impact op de canonvorming. Door de afwezigheid van bronnen over vrouwelijke ontwerpers in archieven, musea en bibliotheken is vandaag maar weinig bekend over de activiteiten van vrouwen, zelfs in de domeinen waarin ze erg actief waren.³ Architectuurhistoricus Despina Stratigakos vergelijkt dit vergeten van vrouwelijke ontwerpers met het antieke Romeinse begrip *damnatio memoriae*, het wissen van personen en hun nalatenschap uit het collectieve geheugen. Ze merkt op dat iedereen die meer te weten wil komen over het leven en werk van vrouwen, bijgevolg op inventieve wijze bronnen dient te zoeken.

De ondervertegenwoordiging van vrouwen in de architectuur- en designgeschiedenis zorgt ook voor het ontbreken van vrouwelijke rolmodellen voor toekomstige generaties ontwerpers. Stratigakos schrijft dat vrouwelijke architecten nog steeds nauwelijks verschijnen in syllabi van architectuur- en kunstgeschiedenisopleidingen, en dat velen nog steeds hun studies afmaken zonder ooit over een vrouw te hebben geleerd die voor 1970 actief was.⁴ Een inclusievere ontwerpwereld vraagt ook om een inclusievere ontwerpgeschiedenis. Volgens Hilde Heynen, professor architectuurtheorie (KU Leuven), zijn patriarchale verwachtingen en mannelijke waarden zeer diep geworteld in de (architecturale) cultuur.

Afb. 1. Elisabeth De Saedeleer met twee zussen, 1923
Archief voor Hedendaagse Kunst, Koninklijke Musea voor
Schone Kunsten van België, Businarias

'Het zal daarom een bewuste en gedeelde inspanning van alle betrokkenen vergen om dit alles te veranderen en het seksisme achter zich te laten', aldus Heynen.⁵

Vrouwelijke ontwerpers *Googleable* maken

Wiki Women Design heeft getracht deze vicieuze cirkel te doorbreken en de bijdrage van vrouwen aan de Belgische ontworpen omgeving bekend en toegankelijk maken. Dit probeerde het project te verwezenlijken door vrouwelijke ontwerpers online zichtbaar te maken. Google is voor velen, van geïnteresseerden tot studenten en onderzoekers, een belangrijke eerste bron van informatie. Mia Ridge, onderzoeker in cultureel-erfgoedtechnologie, verwoordt het als volgt: *If it's not Googleable, it doesn't exist*.⁶ Aangezien Wikipedia de vijfde meest bezochte website ter wereld is, verschijnen Wikipedia-artikelen vaak als eerste resultaat bij

een Google-zoekactie. Door het registreren en ontsluiten van data en kennis op Wikipedia werden deze vrouwen en hun ontwerpen beter vindbaar en kregen ze als het ware een online 'bestaan'.

Wikipedia kan ook het vertrekpunt zijn voor nieuw onderzoek, omdat een Wikipedia-artikel een laagdrempelige eerste kennismaking met een onderwerp is. Hoe meer vrouwelijke ontwerpers een plaats krijgen op Wikipedia, hoe meer dezen de interesse kunnen wekken van studenten en onderzoekers om hun werk grondiger te verkennen.⁷

Vandaag is er echter nog een groot onevenwicht in gender-representatie op Wikipedia, zowel wat de inhoud van de artikelen betreft als bij de bewerkers van de encyclopedie. Wikipedia-auteurs schrijven over onderwerpen die ze kennen en hen interesseren. Aangezien de meeste Wikipedia-mannen zijn (ongeveer negen op de tien), zorgt dit voor een sterke ondervertegenwoordiging van Wikipedia-lemma's over vrouwen en over onderwerpen die vooral vrouwen interesseren.⁸

In samenwerking met diverse partners in het cultureel-erfgoedveld, de academische gemeenschap, de ontwerpsector en de Wikipediagemeenschap ondernam het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) een poging om deze *gender gap* weg te werken door Wikipedia-schrijfsessies of *edit-a-thons* te organiseren. Op een *edit-a-thon* komen geïnteresseerden samen om een specifiek thema van de encyclopedie aan te vullen en te verbeteren. Hiermee trad Wiki Women Design in de voetsporen van internationale succesvolle initiatieven zoals *wikiD: Women, Wikipedia, Design* geïnitieerd door *N-ails* in Berlijn, *ArchiteXX* in New York en *Parlour* in Melbourne, en het Amerikaanse project *Art + Feminism*. Ook in België vonden al gelijkaardige projecten plaats, zoals de *Wikimatrimoine*-schrijfsessies die georganiseerd werden door Apolline Vranken en Manon Brulard tijdens de *Journées du Matrimoine*, en *Just For The Record*, geïnitieerd door grafisch ontwerper Loraine Furter.

Eerste aanzet tot het herschrijven van de design-geschiedenis in België

Partners en vrijwilligers gingen vaak op creatieve wijze aan de slag om geschiedenissen naar boven te spitten en deze te publiceren op Wikipedia. In het kader van dit project plaatsten museale instellingen hun eigen collecties in een nieuw licht, om het materiaal van en over vrouwen te (her) ontdekken, te documenteren en te ontsluiten. Zo organiseerde Modemuseum Hasselt in samenwerking met MoMu Antwerpen en Museum *Eperon d'or* in Izegem een schrijfsessie over Belgische modefiguren. Het Design Museum Gent focuste zich voor een van zijn sessies op 20ste-eeuwse

Afb. 2. Lutgart De Meyer aan het werk in haar atelier in de Hoogstraat in Antwerpen, 1955 (foto Paul Ausloos)

vrouwelijke ontwerpers, terwijl het voor een tweede sessie samenwerkte met *Flanders DC* om over hedendaagse ontwerpers te publiceren op Wikipedia. Ook het Museum voor Kunst en Geschiedenis herbekeek zijn collecties om vrouwen die actief waren in de toegepaste kunsten en kantwerk, uit de schaduw te halen.

Andere instellingen hebben hun regio als uitgangspunt genomen. Zo bundelde architectuurcentrum AR-TUR de krachten met de erfgoedcellen van de Kempen om ontwerpende vrouwen uit de regio aan het licht te brengen. Naast het eigen onderzoek lanceerde men hiervoor oproepen, wat tot interessante ontdekkingen en getuigenissen leidde. De UHasselt werkte samen met kunstencentrum Z33 en Hogeschool PXL-MAD om vrouwen uit de provincie Limburg te documenteren. Hiervoor klopte men tevens aan bij de Limburgse erfgoedcellen.

De samenwerking met universiteiten en hogescholen – KASK, KU Leuven, UAntwerpen, UGent, UHasselt en ULB – was een verrijkend experiment voor het gebruik van Wikipedia in een academische context. Door studenten de

Wikipedia-artikelen te laten redigeren aan de hand van bronnen- en literatuuronderzoek kon Wikipedia worden verrijkt met kennis die anders moeilijk toegankelijk zou blijven.⁹ De studenten van de KU Leuven en UAntwerpen focusten op hedendaagse architecten, ULB op historische vrouwen verbonden met *La Cambre* en de UGent op vrouwen die actief waren in de toegepaste kunsten en exposeerden op salons tijdens de belle époque.

Het resultaat? Met de hulp van 27 partnerorganisaties en meer dan 250 vrijwilligers zijn ondertussen ruim 220 artikelen geschreven, vertaald of geredigeerd. Daarnaast werd het internationaal congres *Women, Design & Heritage* georganiseerd in Brussel, volgde er een communicatiecampagne met de hulp van vijf ambassadeurs – Oana Bogdan, Sara De Bondt, Stefanie Everaert, Caroline Lateur en Linde Freya Tangelder – en werd de Instagram-account *Women in Architecture Belgium* gelanceerd. Dit is slechts een eerste aanzet tot het herschrijven van de design- en architectuurgeschiedenis in België. Hopelijk inspireert het ‘online’ bestaan van deze vrouwen ook om te werken aan een inclusievere ontwerpwereld vandaag.

Afb. 3. Martha Van Coppenolle in een atelier met een vriendin, 1931 – Collectie Stad Antwerpen, Letterenhuis

Partners Wiki Women Design: AR-TUR, AVG-Carhif, Berg en Nete, Design Museum Brussels, Design Museum Gent, Docomomo, Eperon d'Or, Erfgoed Noorderkempen, Erfgoedcel k.Erf, Flanders DC, KASK, Kempens Karakter, KU Leuven, Matrimony Days, meemoo, Modemuseum Hasselt, MoMu Antwerpen, Museum voor Kunst en Geschiedenis, Open Knowledge Belgium, PXL-MAD, Regionaal Landschap Kleine en Grote Nete, RoSa vzw, ULB, Faculté d'Architecture La Cambre Horta, Universiteit Antwerpen, Universiteit Gent, Universiteit Hasselt, Wikimedia Belgium, Z33. Met de financiële steun van de Vlaamse Overheid.

BIBLIOGRAFIE

BUCKLEY 1986

Cheryl Buckley, 'Made in patriarchy: Toward a feminist analysis of women and design', *Design Issues*, 3: 2, 1986, 3-14.

CORBYN 2011

Zoe Corbyn, 'Wikipedia wants more contributions from academics', *The Guardian*, 29 maart 2011, <https://www.theguardian.com/education/2011/mar/29/wikipedia-survey-academic-contributions> (laatst geraadpleegd op 3 mei 2021).

FERNANDEZ 2018

Robert Fernandez, 'Five ways academics can contribute to Wikipedia', 13 november 2018, <https://wikimedia-foundation.org/news/2018/11/13/five-ways-academics-can-contribute-to-wikipedia> (laatst geraadpleegd op 3 mei 2021).

HEYNEN 2017

Hilde Heynen, 'Wo sind all'die Frauen hin? Zur Sichtbarkeit von Frauen in der Architekturszene Flanderns', In: M. Pepchinski, C. Budde, W. Voigt, P.C. Schmal, reds, *Frau Architekt. Seit Mehr als 100 Jahren: Frauen im Architekturbetrieb*, Tübingen, Wasmuth, 2017, 259-263.

STRATIGAKOS 2015

Despina Stratigakos, 'Unforgetting Women Architects: From the Pritzker to Wikipedia', *Places Journal*, april 2015, <https://doi.org/10.22269/130603> (laatst geraadpleegd op 3 mei 2021).

TORRES 2016

Nicole Torres, 'Why Do So Few Women Edit Wikipedia?', *Harvard Business Review*, 2 juni 2016, <https://hbr.org/2016/06/why-do-so-few-women-edit-wikipedia> (laatst geraadpleegd op 3 mei 2021).

VAN IMPE EN VAN REGENMORTEL 2016

Ellen Van Impe en Eva Van Regenmortel, eds, *Vormgevingserfgoed in Vlaanderen na 1945*, Gent/Antwerpen, 2016.

'WIKIPEDIA: RESEARCHING WITH WIKIPEDIA'

'Wikipedia: Researching with Wikipedia', https://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:Researching_with_Wikipedia (laatst geraadpleegd op 3 mei 2021).

¹ Van Impe en Van Regenmortel 2016: 16.

² Deze cijfers zijn een weergave van hoe de collectie geregistreerd is in de databank van het museum. De collectie bevat ook veel anonieme objecten die misschien na verdere studie kunnen worden toegewezen aan vrouwen.

³ Buckley 1986: 3.

⁴ Stratigakos 2015.

⁵ Heynen 2017: 263.

⁶ Stratigakos 2015.

⁷ 'Wikipedia: Researching with Wikipedia'.

⁸ Torres 2016.

⁹ Fernandez 2018; Corbyn 2011.